

СТРАХОВИЙ РИНОК УКРАЇНИ ТА НАПРЯМИ ЙОГО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УМОВАХ СВІТОВОЇ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ

Г. М. Ярова

Досконала система страхового захисту є підґрунтям забезпечення стабільності відтворювального процесу та досягнення соціальної злагоди. Створення потужної системи захисту інтересів громадян, підприємців, держави неможливе без ефективного функціонування ринку страхових послуг.

Протягом минулих років стан вітчизняного страхового ринку свідчив про зміцнення позитивних тенденцій щодо створення конкурентного середовища на страховому ринку України.

В умовах впливу світової фінансової кризи та ситуації, яка склалася у фінансово-кредитній сфері України, нагальною постає проблема створення умов щодо недопущення погіршення стану страхового ринку і захисту інтересів його головних суб'єктів: страховиків, страхувальників, застрахованих і вигодонабувачів.

Нині відбувається скорочення обсягів страхових угод, зумовлених кредитним фінансуванням страхувальників: страхування заставного майна, автострахування, страхування будівельно-монтажних ризиків тощо.

Враховуючи відсутність будь-якої фінансової підтримки необхідного рівня ліквідності фінансових установ з боку держави, в умовах кризи небанківського фінансового сектора необхідно напрацювати програми антикризових заходів.

Першочерговими щодо вирішення є питання запровадження механізму підтримки фінансової надійності страховиків через створення фонду гарантування страхових виплат за рахунок коштів страхових резервів страхових компаній, зосереджених на рахунках Національного банку України, із забезпеченням вільного доступу страховиків до таких коштів

з метою реалізації їх зобов'язань.

Через це проблема дослідження стану страхового ринку України та необхідності внесення змін до правового регулювання діяльності його суб'єктів в умовах світової фінансової кризи є цілком актуальною і потребує подальшого дослідження.

Метою статті є визначення проблем функціонування страхового ринку України та обґрунтування напрямів удосконалення страхового законодавства.

Об'єктом дослідження є соціально-економічні процеси у сфері вітчизняного страхування.

Предметом дослідження є стан страхового ринку України та зміст антикризових заходів, запропонованих у законопроекті, що розглядаються у Комітеті Верховної Ради з питань фінансів і банківської діяльності.

Специфіка функціонування вітчизняного страхового ринку та механізму страхування є об'єктом дослідження таких видатних українських науковців, як В. Д. Базилевич, М. В. Мних, В. А. Борисова, С. С. Осадець, Н. М. Внукова, О. О. Охріменко, Т. М. Журавель, С. Ю. Романенко, В. М. Фурман, В. М. Юрах, Н. П. Докторова та ін. У працях цих дослідників розглядається сутність категорії страхового ринку та різні аспекти державного регулювання сфери страхування в Україні через удосконалення нормативної бази та податкового механізму, встановлення вимог щодо ліцензування та функціонування страхових організацій, підвищення їх платоспроможності та ін.

Сучасна наука не має єдиної думки стосовно тлумачення поняття «страховий ринок». Так, страховий ринок розглядається як система економічних відносин, у процесі реаліза-

ції яких відбувається формування попиту та пропозиції на страхові продукти, і об'єктом купівлі-продажу є страховий захист як форма зв'язку між учасниками страхових правовідносин [6, 8, 9]. В. В. Шахов визначає страховий ринок як особливе соціально-економічне середовище, форму економічних відносин, де об'єктом купівлі-продажу є страховий захист, формуються попит і пропозиція на нього [11, с. 31]. На нашу думку, зміст страхового ринку найбільш ґрунтовно визначив В. М. Фурман: природа страхового ринку є регульованою системою стійких економічних відносин між покупцями (споживачами, вигодонабувачами), посередниками та продавцями, пов'язаних із формуванням попиту, пропозиції та ціни на прямий страховий захист і перестраховання, які матеріалізуються у страхових, перестраховальних і супутніх послугах у певній країні, групі країн чи міжнародному масштабі, що піддається регулюванню [10, с. 6].

У працях В. М. Юрах розглянуто історію розвитку та становлення фінансово-правового регулювання страхування в Україні, здійснено аналіз фінансово-правових режимів у галузі страхування [12, с. 4].

Правове забезпечення страхової діяльності, на думку Н. П. Докторової, передбачає використання основних інструментів державного регулювання, які у сукупності становлять цілісний механізм, а саме: ліцензування страхової діяльності; визначення вимог щодо розміру та структури статутного фонду страховика, а також до розміру та порядку розміщення страхових резервів; перевищення показника фактичного запасу платоспроможності над показником нормативної платоспроможності; визначення межі перестраховання; відкликання ліцензій, накладення штрафів тощо [7, с. 12].

Згідно з останніми дослідженнями й матеріалами публікацій чинниками, які стримують розвиток вітчизняного страхового ринку, є: нерозвиненість інфраструктури ринку страхування, основними елементами якого є інформаційна мережа, кредитно-фінансова система, підготовка кадрів, наукове обслуговування, аудиторська мережа, професійна етика і мова; недостатність надійних фінансових інструментів для інвестування; слабкий розвиток посеред-

ництва та національного перестрахового ринку, правове і нормативне забезпечення [8, с. 60].

Проблеми функціонування страхової сфери вимагають вирішення питань відносно відновлення ліквідності страхових компаній, удосконалення механізму нагляду за діяльністю суб'єктів страхового ринку, правове регулювання забезпечення повернення коштів страховиків за регресними позовами тощо. За таких умов необхідно прийняти низку антикризових змін до існуючого страхового законодавства.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі мають бути зорієнтовані насамперед на:

- внесення змін до правової моделі оподаткування страхової діяльності;
- створення умов для ефективного здійснення перестраховання;
- прийняття системи фінансових показників страхових компаній, аналіз яких надав би можливість вчасно визначати фінансові проблеми страховиків, а також унеможлилював би порушення ними законодавства [13, с. 2].

Державний нагляд і внесення змін до страхового законодавства, метою яких є подолання впливу кризових явищ вітчизняної економіки на сферу страхових послуг, мають бути покладені в основу формування державного механізму регулювання страхової діяльності в Україні.

Вплив світової фінансової кризи позначився на економіці України через скорочення обсягів вітчизняного промислового виробництва, підвищення процентних ставок на кредитному ринку, зниження доступності кредитних ресурсів і купівельної спроможності населення. Наслідком падіння курсу гривні до долара США за 2008 р. (52,5 %) є зростання збитковості та суттєве зниження платоспроможності страхових компаній. Також скоротилися обсяги надання послуг з класичних видів страхування, зокрема, страхування наземного транспорту, обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників транспортних засобів (ЦВВТЗ), страхування життя. Так, девальвація гривні суттєво позначилася на КАСКО, ЦВВТЗ і страхуванні нерухомості. За період з жовтня 2008 р. по січень

2009 р. обсяги середнього страхового відшкодування за цими страховими продуктами зросли приблизно на 40–50 % через подорожчання імпортованих запчастин для авто та будівельних

матеріалів для ремонту квартир.

Динаміка показників страхового ринку України за 2000–2008 рр. в цілому висвітлювала позитивні тенденції (рис. 1).

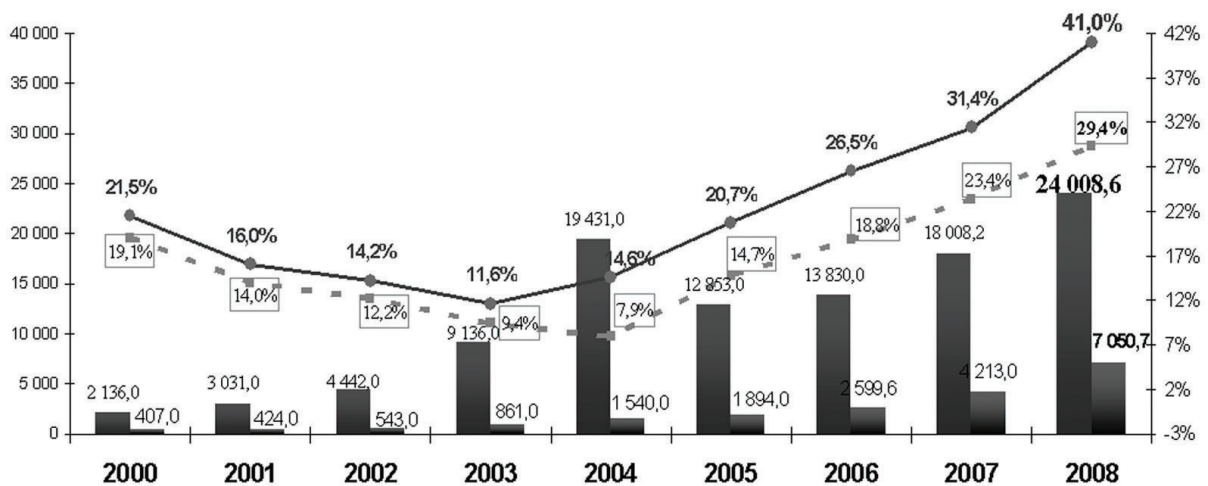

Рис. 1. Динаміка страхових премій та страхових виплат 2000–2008 рр. [14]:

■ – валові страхові премії, млн грн; ■ – валові страхові виплати, млн грн;
 - - - - рівень валових виплат; —●— рівень чистих виплат

У 2004 р. ми спостерігали значний сплеск надходжень страхових премій. За даними Держфінпослуг, за 2004 р. 65 % страхових компаній отримали прибуток, а 63 % з них працювали з дохідністю понад 60 %. Причинами такого злету є суттєве зростання надходжень премій з особистого, майнового страхування, а також страхування автотранспорту. Також у 2004 р. вперше за останні 10 років частка внутрішнього перестрахування у валових страхових преміях перевищила частку перестрахування у нерезидентів. Зростання різниці між валовими та чистими страховими преміями (без сплачених на внутрішнє перестрахування) висвітлювало наявність позитивної тенденції: відбувалося також зростання внутрішнього ринку перестрахування та покращення структури перестрахування за кордоном за рахунок вилучення із напрямів страхування країн і компаній, де немає нагляду за операціями перестрахування. За договорами перестрахування страховики сплатили 11,7 млрд грн (60,1 % від валових страхових премій по ринку), з них: перестраховикам-нерезидентам – 1,9 млрд грн (9,8 % від валових премій по ринку), перестраховикам-резидентам – 9,8 млрд грн (50,3 % від валових премій по ринку).

Протягом 2000–2008 рр. розвиток страхового ринку України супроводжувався стабільним перевищенням темпів приросту страхових виплат над темпами приросту страхових премій. При цьому обсяги страхових виплат не досягали і чверті обсягів сплачених страхувальниками коштів, що дозволяло страховикам активно розвивати власну діяльність. У 2007 р. відповідні показники мали співвідношення 30,2 та 62,1 %, у 2008 р. – 33,3 та 67,4 % (рис. 1). Тобто підсумки показників 2008 р. не стали винятком – премії збільшилися на 25 %, виплати зросли майже вдвічі – на 40,2 %.

У 2006–2007 рр., коли активно поширилося кредитування фізичних осіб, банківський сектор становив практично невичерпне джерело клієнтури для страхових компаній, забезпечуючи від 30 до 60 % грошових надходжень, але з початку 2009 р. ці надходження становлять лише 15 %. Ситуацію погіршила банківська криза, що почалася в жовтні 2008 р.

У IV кварталі 2008 р. ми спостерігаємо значне уповільнення зростання надходжень стра-

хових премій (рис. 2). Якщо за дев'ять місяців минулого року збільшення премій на ринку становило 40,8 %, то на кінець року темпи впали до 33,3 %. У III кварталі від'ємний приріст премій спіткав 11 страховиків з 75 найбільш успішних компаній (топ-75), а за підсумками року – вже 16 компаній. Темпи зростання премій у IV кварталі проти III кварталу знизились у 53 страхових компаній. У деяких страховиків обсяги надходжень страхових премій у IV кварталі збільшилися лише на 6,1 %.

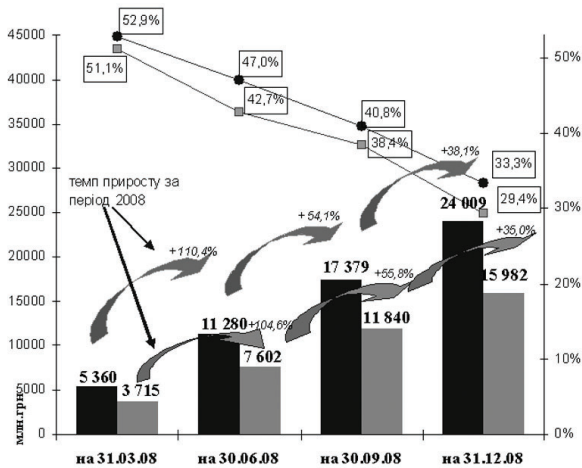

Рис. 2. Динаміка страхових премій протягом 2008 р. [14]:

■ – валові страхові премії; ■ – чисті страхові премії; ● – темпи приросту валових премій до періоду 2007 р.; ■ – темпи приросту чистих премій до періоду 2007 р.

З початку 2009 р. у деяких страхових компаніях обсяг страхових премій уже зрівнявся з обсягом виплат. Такий результат можна пояснити загальним падінням страхового ринку в січні 2009 р. по відношенню до січня 2008 р. на 35 %, а за лютий поточного року даний показник уже становив 50 %. У підсумку для багатьох страховиків став характерним від'ємний грошовий потік. Значне зростання виплат страхових відшкодувань є помітним у компаніях, які активно функціонують у сегменті автострахування.

Обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників транспортних засобів (ЦВВТЗ) забезпечувало великі обсяги страхових премій, але на сьогодні, якщо в структурі портфеля цей вид страхування перевищує 40 %, страхову компанію очікує збитко-

вість. В автострахуванні, включаючи КАСКО, на кожні 100 грн премій страхова компанія сплачує 80–100 грн відшкодувань плюс вартість послуг агента, витрати на врегулювання, заробітну плату співробітників компанії та інші адміністративно-управлінські витрати.

Розвинуті зарубіжні страхові компанії намагаються максимально диверсифікувати власний портфель: один вид страхування забезпечує їм не більше 50 % премій. Деяким вітчизняним страховим компаніям лише автострахування або страхування майна до кризи забезпечувало 70–90 % надходжень усіх премій. У 2009 році труднощі виникнуть у тих страховиків, які віддавали значну перевагу окремому виду страхування.

У березні поточного року керівництвом Моторного (транспортного) страхового бюро України прийнято рішення про розробку заходів з підвищення тарифів зі страхування ЦВВТЗ. Це спричинено тим, що на теперішній момент витрати на ремонт авто, як правило, перевищують його ринкову вартість (наприклад, вартість авто 70 тис грн, а при поверненні 70 % вартості сплачується страхове відшкодування в обсязі 85–90 тис грн).

Проблеми з ліквідністю в деяких страхових компаніях пов'язані з падінням фондового ринку у 2008 р. на 75 %. Відповідно, зменшилась вартість тієї частини страхових резервів, що була вкладена страховиками у цінні папери. Введення мораторію на повернення депозитів, збільшення комісійних при роботі з банками зумовило те, що станом на 24 квітня поточного року сума депозитів, до яких страхові компанії не мають доступу, оцінюється приблизно 350 млн грн. Така ситуація спричинює недостатність оборотних коштів, зниження фінансової надійності страховиків, і, як наслідок, затримку виплат страхових відшкодувань.

Через те, що вітчизняний страховий ринок опинився в стані депресії, Комітетом Верховної Ради з питань фінансів і банківської діяльності 20 березня 2009 р. прийнято на розгляд законопроект № 4254 «Про внесення змін до деяких законів України відносно недопущення поширення наслідків фінансової кризи на страховий ринок України». Зміни стосуються у першу чергу Законів України

«Про страхування», «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», «Про заставу» «Про Національний банк України», «Про банки і банківську діяльність», «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» і спрямовані на вдосконалення законодавства у сфері регулювання страхової діяльності, забезпечення прозорості та стабільності страхового ринку.

Норми законопроекту спрямовані на стабілізацію ситуації на страховому ринку, а саме:

- забезпечення прозорості дій як страховиків, так і Держфінпослуг;
- створення умов для поновлення ліквідності страховиків;
- надання Держфінпослуг повноважень у визначенні запасу платоспроможності та структури гарантійного фонду;
- упровадження спеціальних механізмів регулятора;
- спрощення порядку прийняття та введення в дію регуляторних актів Держфінпослуг;
- упровадження механізму передання страхового портфеля іншому страховику;
- встановлення рівноправних партнерських відносин з банками;
- забезпечення ефективного контролю за наявністю полісів обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників транспортних засобів;
- інше.

Першочерговими щодо вирішення є питання про створення фонду гарантування страхових виплат за рахунок добровільних відрахувань від страхових платежів, доходів від розміщення цих коштів і коштів страхових резервів страхових компаній, що зосереджуюватимуться на рахунках Національного банку України, із забезпеченням вільного доступу страховиків до таких коштів з метою здійснення виплат страхових відшкодувань [15].

Законопроектом пропонується надання права страховику передавати страховий портфель іншому страховику за умови відповідності обох страховиків встановленим законодавством вимогам до фактичного запасу платоспроможності. На нашу думку, таке передання повинно проводитися лише у випадках, чітко

встановлених законом.

Що стосується змін до Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів», то запропоновані проектом обмеження стосуються встановлення термінів договорів лише на один рік. Але не слід залишати поза увагою інтереси тих власників, які не використовують транспортні засоби, наприклад у зимовий період.

Ми розглянули лише певну частину запропонованих законодавцями пропозицій і можемо зробити висновок, що законопроект «Про внесення змін до деяких законів України щодо недопущення поширення наслідків фінансової кризи на страховий ринок України» необхідно суттєво доопрацювати.

Ми вважаємо, що зміни до нормативно-правових актів мають забезпечувати захист інтересів і страховиків, і страхувальників. З цією метою ми пропонуємо внести зміни до системи страхового оподаткування, в такому контексті: врегулювати питання оподаткування інвестиційного доходу від розміщення коштів страхових резервів із страхування життя та доходу від курсових різниць від розміщення коштів страхових резервів; відмінити оподаткування виплат страхових сум у разі смерті застрахованого за договорами страхування життя та виплат за довгостроковими договорами страхування життя. Кошти, недоотримані в результаті введення зазначених змін, ми пропонуємо компенсувати через запровадження гнучкої системи штрафних санкцій за ухилення від укладання договорів обов'язкового страхування фізичними та юридичними особами та неправомірних відмов страховиків від реалізації зобов'язань перед страхувальниками, визнаних у судовому порядку.

На нашу думку, необхідним є також напрацювання диференційованої шкали штрафів, побудованої залежно від середньомісячних доходів фізичних осіб, оборотів юридичних осіб і страховиків. Результати введення означених заходів забезпечать активізацію страхувальників щодо укладення договорів обов'язкового страхування, а також дотримання страховиками вимог чинного законодавства про фінансові послуги та сумлінного виконання зобов'язань

перед страхувальниками [15].

Криза спричинила потребу у професійному погашенні проблемної заборгованості за регресними позовами. Більшість таких позовів стосуються КАСКО (90 % позовів), і лише 10 % – страхування кредитів і інших фінансових ризиків. На нашу думку, необхідно є терміново ввести регулювання та легалізацію колекторської діяльності, а також створити державний реєстр колекторних компаній, послугами яких вітчизняні страховики користуються вже протягом двох років.

Фінансова криза вже завдала відчутного удару вітчизняному страховому ринку. Рівень збитковості багатьох страховиків, особливо тих, що мали значну частку банківського страхування у своєму портфелі, перетнув критичну межу 100 %. Ми вважаємо, що подолання впливу кризових явищ є можливим, якщо сприймати ситуацію не в катастрофічному ракурсі, а як виникнення нових економічних умов господарювання.

Унаслідок накопичених проблем, а також негативних наслідків світової фінансової кризи у випадку пасивної державної політики очікуються:

- зменшення суми страхових премій у 2009 р. проти 2008 р. на 30 %; різке скорочення обсягів активів страховиків (до двох разів);
- зниження показників ліквідності та платоспроможності нижче за рівень регуляторних вимог;
- поширення демпінгу на страховому ринку внаслідок посилення загрози банкрутства;
- хвиля шахрайств, пов'язаних із неможливістю погашення кредитів;
- імовірне банкрутство значної кількості компаній перестраховальників;
- ймовірне банкрутство 50 % страхових компаній класичного ринку.

Зміст антикризових заходів повинен містити:

- створення фонду гарантування страхових виплат;
- запровадження гнучкої системи штрафних санкцій;
- внесення змін до системи страхового оподаткування;
- регулювання та легалізацію колекторської діяльності, створення державного реє-

стру колекторних;

- заходи для активізації інвестиційного потенціалу страхового ринку.

З метою забезпечення належного рівня функціонування учасників вітчизняного страхового ринку та захисту їх інтересів проблемні питання щодо вдосконалення законодавчих актів, спрямованих на подолання наслідків впливу фінансової кризи на страховий ринок України, потребують подальшого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про страхування: Закон України від 7.03.1996 р. № 85/96-ВР із змінами і доповненнями від 18.12.2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.
2. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 7.12.2000 р. № 2121-III із змінами і доповненнями від 12.12.2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.
3. Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів : Закон України від 1.07.2004 р. № 1961-IV із змінами і доповненнями від 24.09.2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.
4. Про першочергові заходи щодо запобігання негативним наслідкам фінансової кризи та про внесення змін до деяких законодавчих актів України : Закон України від 31.10.2008 р. № 639-VI із змінами і доповненнями від 04.02.2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.
5. Про внесення змін до деяких законів України щодо недопущення поширення наслідків фінансової кризи на страховий ринок України : проект Закону № 4253 від 20.03.2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.
6. Гаманкова О. О. Фінанси страхових організацій : навч. посіб. / О. О. Гаманкова. – К. : КНЕУ, 2007. – 328 с.
7. Докторова Н. П. Механізми державного регулювання страхової діяльності в Україні : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр : спец. 25.00.02 : механізми / Н. П. Докторова. – Донецьк, 2008. – 21 с.

8. Журавель Т. М. Аналіз сучасного стану страхового ринку України та перспективи його розвитку / Т. М. Журавель, С. Ю. Романенко // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики : зб. наук. пр. – 2008. – № 2 (5) – С. 127.
9. Страхування : підручник / за ред. В. Д. Базилевича. – К. : Знання, 2008. – 1019 с. – (Київському національному університету імені Тараса Шевченка 175 років).
10. Фурман В. М. Страховий ринок в Україні : проблеми становлення та стратегія розвитку : автореф. дис. д-ра екон. наук : спец. 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит» / В. М. Фурман. – К., 2006. – 38 с.
11. Страхование право : учебник для студ. вузов / Н. Д. Эриашвили, А. П. Архипов, П. В. Алексий, В. Е. Агапеев [и др.] ; под ред. В. В. Шахова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ЮНИТИ-ДАНА ; Закон и право, 2008. – 333 с.
12. Юрах В. М. Фінансово-правові засади страхування в Україні : автореф. дис. канд. юр. наук : спец. 12.00.07 / В. М. Юрах. – Одеса, 2008. – 19 с.
13. Олішевська Т. В. Фінансово-правові аспекти страхування в Україні [Електронний ресурс]. / Т. В. Олішевська. – 2008. – Режим доступу : http://www.lex-line.com.ua/?language=ru&go=full_article&id=356.
14. Підсумки діяльності страхового ринку за 2008 рік. Проблеми, перспективи та нові напрямки державного регулювання страхової діяльності на 2009 рік : матеріали Всеукр. наради орг. держ. вл. та страхового бізнесу України від 14.04.2009 р. – презентація до виступу Голови Держфінпослуг Суслєва В. І. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.dfp.gov.ua/fileadmin/downloads/narada_14.04.09.ppt.
15. Звернення Держфінпослуг до учасників ринку страхових послуг від 16.04.2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.dfp.gov.ua/197.html?&tx_ttnews\[tt_news\]=10218&tx_ttnews\[backPid\]=1&cHash=4820de6c10](http://www.dfp.gov.ua/197.html?&tx_ttnews[tt_news]=10218&tx_ttnews[backPid]=1&cHash=4820de6c10).

УДК 338.432(479.24)

АНАЛИЗ ФИНАНСОВЫХ РЕЗУЛЬТАТОВ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА И ПРОБЛЕМЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПОТРЕБНОСТИ РЕСУРСОВ И КАПИТАЛА В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ

Абіл Абду оглы Мамедов

Продовольственная безопасность каждой страны зависит прежде всего от уровня развития его сельского хозяйства. Развитие же сельского хозяйства зависит от многочисленных факторов: от географического расположения страны, плодородия земель, от уровня орошения площадей, пригодных для посева, от уровня занятости сельского населения, уровня финансовой обеспеченности производителей и наконец, от организационно-финансовой поддержки государством данной отрасли и от состояния законодательной базы отрасли.

Приобретение страной суверенности требовало проведения реформ во всех отраслях экономики, в том числе и в сельском хозяйстве.

Поэтому закономерно, что 6 июля 1996 г. Милли Меджлисом Азербайджанской Республики был принят закон «О земельной реформе». Согласно этому закону в стране были осуществлены земельные реформы, и сельское население превратилось в собственников земель. Но вместе с этим положительным моментом сельское население столкнулось с определенными трудностями, такими как финансирование затрат по выращиванию сельскохозяйственных продуктов на землях, принадлежащих им. Так сельское население хотя и превратилось в собственников земель, но из-за нехватки финансовых средств оно не могло обрабатывать эти земли рациональным образом, в связи с чем